

จากเส้นไหมสู่การสร้างสรรค์ท่วงทำนอง From Silk Thread to Melodies

อังคณา ใจเหิม^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการประพันธ์บทเพลงผ้าจาก โดยการนำทฤษฎีดนตรีไทยและหลักการประพันธ์เพลงไทย มาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ทำนองเพลง ให้สอดคล้องกับลักษณะการทอผ้าไหมแต่ละประเภท เป็นการประพันธ์เพลงแบบอิสระ โดยการประดิษฐ์ทำนองขึ้นใหม่ จากจินตนาการและหลักการ โดยสร้างจากสำเนียงท้องถิ่น มีสำเนียงของดนตรีพื้นเมือง อาศัยการโยกย้ายทำนองเพลงให้สัมพันธ์กัน ภายในกรอบของจังหวะ เทคนิคลีลาของเพลงไทย และอยู่ภายใต้กรอบการปฏิบัติตามแบบแผนการประพันธ์เพลงไทย

ผลงานการประพันธ์เพลงผ้าจาก เป็นเพลงสำเนียงภาคเหนือผสมผสานสำเนียงจีน การดำเนินทำนองมีเทคนิคการบรรเลงลัดจังหวะ และการใช้ลูกสะบัด เสมือนการจกไหมเส้นยืนขึ้น-ลง และการทวัดเส้นไหมเสริม สลับกันไปมาจนเกิดเป็นลวดลาย เป็นการบูรณาการองค์ความรู้ด้านดุริยางคศิลป์ไทยและหัตถกรรมไทย เรียบเรียงการแปรทำนอง การสร้างแนวทำนองประสานเสียง โดยยึดหลักความสัมพันธ์ของเสียง มีการแบ่งหน้าที่การดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีในรูปแบบใหม่ เอกภาพของบทเพลงมีรูปแบบจังหวะและรูปแบบทำนองที่สอดคล้องกับวิธีการทอผ้า

คำสำคัญ : เส้นไหม, การสร้างสรรค์, ทำนอง.

^๑คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม.

Abstract

This article aims to present the composition of songs applied with Thai musical theories and principles of Thai composition as guidelines to create the melodies in harmony with the characteristics of each type of regional silk weaving. It is an independent composition with new melodies from the researcher's imagination under rules and regulations of Thai composition. The music is created from sounds of folk music rhyme with the imaginative melodies abiding by rhythms, musical techniques and traditional practices of Thai classical composition.

It is found that the Jok Fabric Song is mixed between the Northern Thailand and the Chinese melodies. Its melody proceeds with skipping rhythm technique, flinging technique like main silk line snatching up and down and minor silk line whipping and silk line knitting with one another and becoming fabric design. This song is a combination of Thai musical performance and Thai handicraft composed of melody translation, melody coordination with sound relation principle, innovated pattern musical instrument coordination for melody procession, and unity of song created by harmony between the rhythm and melody patterns and the silk weaving techniques.

Keywords: Silk, Silk thread, Creation, Melody

บทนำ

ดินแดนสุวรรณภูมิอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยปัจจุบันนี้ เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษยชาติที่เก่าแก่มากแห่งหนึ่งของโลก ยังคงมีศิลปวัฒนธรรมที่งดงามอีกหลากหลายที่ยังร่องรอยให้สัมผัส ด้านหัตถกรรมผู้คนในดินแดนแห่งนี้รู้จักการถักทอผืนผ้ามาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์แล้ว ที่นี้จึงเป็นแหล่งทอผ้าเก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก วิวัฒนาการกรรมวิธีการทอผ้าไหมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสำคัญที่สืบทอดกันมาในกลุ่มชนชาติไทยจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง และเป็นเครื่องยืนยันถึงภูมิปัญญาอันน่าภาคภูมิใจของบรรพบุรุษที่สามารถคิดค้นวิธีการอันซับซ้อน สร้างสรรค์ลวดลายอันสวยงามและประณีตลงบนผืนผ้าขึ้นมาได้

การทอผ้าจึงเป็นการกระทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้าในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน เป็นการทอลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าเป็นช่วง ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า กระทำโดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือไม้แหลมๆ ค่อยทำลวดลายใหม่สอดสลับสีเส้นไหม สำนักงาน (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗: ๒๑)

ด้วยสายพระเนตรอันกว้างไกลของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถที่ทรงมีพระราชประสงค์ฟื้นฟูการทอผ้าขึ้นเป็นอาชีพเสริมแก่บรรดาพสกนิกรของพระองค์ พร้อมทั้งส่งเสริมให้มีการใช้ผ้าไหมไทยขึ้นอย่างกว้างขวาง จนปัจจุบันผ้าไหมไทยได้ฟื้นตัวขึ้นและเริ่มกลับมาสู่ความนิยมของชาวไทยอีกครั้งหนึ่ง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงอุปถัมภ์ฟื้นฟูและทรงเป็นผู้นำการดนตรีไทย ทำให้ศิลปะด้านการดนตรีไทยยังคงสืบทอดตลอดจนประจักษ์ต่อสายตาชาวโลก

การนำหัตถกรรมการทอผ้าไหมไทยและดุริยางคศิลป์ไทย อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างร่วมกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน มาบูรณาการสร้างสรรค์เป็นท่วงทำนองเพลง โดยผ่านเครื่องดนตรีทำหน้าที่เป็นผู้บอกเล่าเรื่องราว จึงเปรียบเสมือนเป็นกระบอกเงาที่สะท้อนวัฒนธรรมของสังคมที่ให้กำเนิดได้อย่างชัดเจน

ความเป็นมาการทอผ้าไหมไทย

การสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ได้ค้นพบหินทุบผ้าเปลือกไม้หลายอัน แสดงให้เห็นว่าผู้คนในยุคหนึ่งรู้จักใช้ผ้าที่ทำจากเปลือกไม้แล้ว นอกจากนี้ยังค้นพบดินเผาและเข็มเย็บผ้าที่ทำด้วยกระดูกสัตว์ปะปนรวมอยู่กับโครงกระดูก เด็กและสตรี จึงสันนิษฐานกันว่าเทคโนโลยีสิ่งทอในประเทศไทย น่าจะมีวิวัฒนาการมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒,๐๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล หรือราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว (จิราภรณ์ เจริญเดช, ๒๕๔๕: ๔)

เครื่องนุ่งห่มหนึ่งในปัจจัยสี่ในการดำรงชีพของมนุษย์นั้น มีประวัติและวิวัฒนาการความเป็นมาที่ยาวนานควบคู่ไปกับประวัติของมนุษยชาติ จากการนุ่งและห่มด้วยหนังสัตว์ซึ่งไม่เหมาะสมกับภูมิอากาศร้อนชื้น ทำให้ผู้คนในดินแดนอุษาคเนย์นี้พิจารณานำวัตถุดิบมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม หลังจากที่ได้นำเส้นใยพืชมาสานต่อกันเข้าเป็นผืนที่เรียกกันว่า “ผ้า” แล้วผ้าได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญมากขึ้นในชีวิตประจำวันของมนุษย์เรื่อยมา ซึ่งนอกจากจะนำผ้ามาเป็นเครื่องนุ่งห่มเพื่อให้ความอบอุ่นตามความจำเป็นพื้นฐานแล้ว ผ้ายังได้รับการทออย่างประณีตตกแต่งร่างกายและที่อยู่อาศัยให้เกิดความงดงามอีกด้วย (ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐ : ๔๗)

ภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้ทรงฟื้นฟูไหมไทย
(ที่มา: พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๕๙: ออนไลน์)

ผ้าไหมไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การแต่งกายที่สืบสานกันมากกว่า ๓,๐๐๐ ปี มาแล้ว โดยมีแหล่งสำคัญอยู่ที่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ และได้ขยายไปยัง ภาคเหนือตอนบน จนปัจจุบันได้แพร่กระจายไป ทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งมีความแตกต่างกัน ในลวดลายตามเชิงความคิดและวัฒนธรรมแต่ละ ท้องถิ่น การผลิตไหมในประเทศไทยได้เริ่ม พัฒนาขึ้นเมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นยุค แห่งการฟื้นฟูส่งเสริมและพัฒนาการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหม และทอผ้าไหม มีแนวคิดใน การส่งเสริมการเลี้ยงไหมในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ และทอผ้าไหมส่งเป็น สินค้าออก และอาจกล่าวได้ว่างานพัฒนาการ เกษตรอย่างมีวิชาการเริ่มต้นด้วย กรมช่างไหม ซึ่งตั้งขึ้นในกระทรวงเกษตรธิการ (สถาบัน หม่อนไหมแห่งชาติ, ๒๕๕๒ : ๙-๑๕)

ภาพกรมช่างไหม ตำบลศาลาแดง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
(ที่มา: กรมช่างไหม, ๒๕๕๙: ออนไลน์)

กล่าวได้ว่าผ้าไหมมีการพัฒนาการเริ่มมา ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ กระทั่งถึงยุค ประวัติศาสตร์ซึ่งมีอาณาจักรต่างๆก่อตั้งขึ้นใน แหลมสุวรรณภูมิ ผ้าจึงได้เข้ามามีบทบาทใน ชีวิตประจำวันของชาวอาณาจักรเหล่านี้มากขึ้น

ทางสังคมผ้าทอเป็นเครื่องนุ่งห่มและประดับ ตกแต่ง ในทางเศรษฐกิจผ้าทอมีฐานะเป็นสินค้า ส่งออกและนำเข้าเพื่อสร้างรายได้ ผ้าทอจึงเป็น มรดกทางวัฒนธรรมหนึ่งที่สืบทอดกันมาในหมู่ ชนชาติไทย สะท้อนถึงสังคมและเศรษฐกิจของ

ยุคสมัย สะท้อนถึงภูมิปัญญาการทอผ้าตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการทอผ้า เป็นเครื่องยืนยันแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพชนเผ่าไทที่สั่งสมมาแต่อดีตตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

กลุ่มชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าจาก

ปัจจุบันบางส่วนของดินแดนล้านนาที่รวมอยู่ในราชอาณาจักรไทย ได้แก่ จังหวัดต่างๆ ทางภาคเหนือ เช่น เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ในสมัยที่อาณาจักรล้านนารุ่งเรืองมีอาณาบริเวณกว้างขวางมาก ตั้งอยู่ระหว่างดินแดนพม่า จีน ไท และลาว ครอบคลุมไปจนถึงสิบสองปันนาในสาธารณรัฐประชาชนจีน และดินแดนบางส่วนของรัฐไทยใหญ่ในประเทศพม่าปัจจุบัน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐: ๖)

ชาวไทยวน คือ พลเมืองของอาณาจักรล้านนาในอดีตมีประวัติการพัฒนามาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ วัฒนธรรมการแต่งกายชาวไทยวนในอดีตผู้ชายนุ่งผ้าต๋อย ซึ่งเป็นผ้าโจงกระเบนแบบสั้น หยักรั้งขึ้นไปสูงเหนือต้นขาเพื่ออวดลวดลายสัก ส่วนสตรีชาวไทยวนห่มผ้าสไบที่เรียกว่า ผ้าสะห้วยแล่ง และนุ่งผ้าซิ่นทอลายขวางตัว ถ้าเป็นผ้านุ่งใช้ในโอกาสพิเศษจะทอจากผ้าประดับที่ตีนซิ่นผ้าจกจึงเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยวน ในปัจจุบันแหล่งทอผ้าจกของชาวไทยวนอยู่ที่ อำเภอมะแจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ชาวไทยวนพลเมืองของอาณาจักรล้านนาในอดีตมีประวัติการพัฒนามาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ โดยมีอำนาจปกครองบริเวณเมืองเชียงแสนในอดีต โดยรู้จักกันในชื่อ “เมืองหิริญนครเงินยาง” จนกระทั่งพระยามังรายได้ขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๐๔ แล้วจึงเริ่มขยายอำนาจปกครองลงมาทางใต้เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำปิง

ตอนเหนือและหลังจากที่สามารถเอาชนะแคว้นหริภุญไชยของชาวมอญที่ประกอบไปด้วยเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) และเมืองละกอน (ลำปาง) ได้แล้วจึงย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่จังหวัดเชียงใหม่ และสถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้น (ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๗: ๑๘๘-๑๙๐)

แม่แจ่มเป็นเมืองที่รายล้อมด้วยขุนเขาใหญ่ใหญ่ เปรียบเสมือนแอ่งกระทะที่มีดอยอินทนนท์สูงตระหง่านเสียดฟ้าอยู่เบื้องหน้า แม่แจ่มเมืองของชาวไทยวน กลุ่มใหญ่ที่สุดที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยวน ล้านนาไว้ได้อย่างเหนียวแน่นและยังยืนอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่บนฝั่งลำน้ำแจ่ม ระหว่างหุบเขาตามแนวยาวของเทือกเขาทางภาคเหนือ แต่เดิมพวกลัวะ (ลวะ) ได้เคยอาศัยอยู่ ภายหลังมีการรวบรวมเป็นอาณาจักรล้านนา กลุ่มชนชาติไทโยนก “ไทยวน หรือคนเมือง” จึงได้เข้ามาตั้งชุมชนอยู่บริเวณนี้ ที่เรียกว่า “ยวน” อาจเป็นเพราะก่อนที่พระยามังรายจะตั้งอาณาจักรล้านนานั้น มีชุมชนใหญ่อยู่ ๒ ชุมชนก่อนหน้านี้ คือ ชุมชนลุ่มแม่น้ำกก แถบเชียงราย รวมตัวกันเป็นกลุ่มเรียกว่า “แคว้นโยนกหรือโยนก” จึงเป็นที่มาของคำว่าไท-ยวน ส่วนอีกชุมชนคือ ชุมชนลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ในเขตลำพูน เชียงใหม่ และที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง ในเขตลำปาง รวมกันเป็นแคว้นเรียกว่า “แคว้นหริภุญชัย” ซึ่งพระยามังรายได้ผนวกแคว้นโยนกและแคว้นหริภุญชัยรวมเป็นอาณาจักรล้านนา โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ (ปราณี เดชวิทยาพร, ๒๕๔๖ : ๙๓-๙๕)

งานหลักของชาวแม่แจ่ม คือ เกษตรกรรม ได้แก่ การปลูกข้าวหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้วชาวบ้านมักจะมีการทำเกษตรกรรมอื่นๆ เป็นงานเสริมของคนหนุ่มสาว เช่น การปลูกถั่ว หอม กระเทียม ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ไม่

สามารถไปช่วยงานเกษตรกรรมได้มักจะอยู่บ้าน เลี้ยงหลาน ทำงานเล็กๆ น้อยๆ ในยามว่างผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความสามารถในการทอผ้ามักจะทอผ้าเอาไว้ใช้ ผ้าที่ทอมักจะเป็นผ้าที่มีความสวยงามตามแบบลักษณะดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน (ทรงพันธ์ วรรณมาศ, ๒๕๔๙ : ๒๔-๒๖)

ผ้าทอด้วยวิธีที่เรียกกันว่า จก นั้น รู้จักกันดีในกลุ่มชนเผ่าไท ที่ใช้ทอทั้งในการทอผ้าฝ้ายและผ้าไหม การทอผ้าโดยการจกทั้งฝ้ายมีการนำไปใช้วัตถุประสงค์ต่างๆ กันที่พบมากที่สุดคือ ทอผ้าจกแล้วนำไปต่อเป็นเชิงผ้าซิ่น เรียกว่า ซิ่นตีนจก ซึ่งผู้ทอมีเชื้อสายกลุ่มไทพวนชนเผ่าไทกลุ่มหนึ่งซึ่งอพยพมาจากเมืองพวน ประเทศลาว และที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นงานกลุ่มไทยวนเป็นชนเผ่าไทกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในล้านนาเป็นส่วนใหญ่ (ธนาकरแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐ : ๙๑)

การทอจกต้องใช้ความประณีตสูง และทอได้ช้า การทอจกจึงมักทอผ้าฝ้ายเล็กเพื่อใช้ตกแต่งมากกว่าที่จะทอใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มโดยตรง เช่น การทอผ้าจกเป็นเชิงผ้าซิ่นเรียกว่า “ซิ่นตีนจก” ซิ่นของกลุ่มไทยวนล้านนาที่ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นซิ่นดำหรือซิ่นที่มีลายแนวขวาง สีลายมักเป็นสีอ่อน เช่น สีเหลืองอ่อนเป็นริ้วตัดด้วยสีเข้ม หรือลายแดงและม่วง หรือทอมุก หัวซิ่นเป็นผ้าพื้นสีขาว ตีนซิ่นเป็นผ้าฝ้ายสีแดงหรือสีดำ ถ้าหากเป็นซิ่นที่นุ่งในโอกาสพิเศษ นิยมนุ่งซิ่นตีนจกโดยนำตีนจกที่ทอขึ้นเป็นพิเศษเช่นแทรกด้วยดิ้นเงินดิ้นทองมาต่อกับเชิงซิ่นทำให้ซิ่นดูงดงามยิ่งขึ้น หากเป็นซิ่นตีนจกสอดดิ้นเงินดิ้นทองมักสวมซิ่นขาวเป็นซัพในอีกชั้นหนึ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้ตีนซิ่นและตัวซิ่นสกปรก และป้องกันการระคายเคืองที่เกิดจากดิ้นเงินดิ้นทอง ไทยวนไม่นิยมซิ่นตีนจก เมื่อใช้แล้วจะผึ่งแดดแล้วเก็บลงหีบผ้า ซิ่นไทยวนมีแบบแผนและเอกลักษณ์ชัดเจนคือ ตัวซิ่นเป็นลายทางขวาง

ลำตัว ขนาดของลายจะเท่าๆ กันตลอดลาย ลักษณะนี้เกิดจากการเย็บเป็นถุงด้วยการเย็บต่อข้างเดียว หัวซิ่นมักต่อด้วยผ้าพื้นสีแดง ขาวหรือดำ เช่น อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ตีนซิ่นมักต่อด้วยผ้าสีดำหรือแดง แต่ถ้าเป็นซิ่นที่นุ่งในโอกาสพิเศษจะต่อตีนจกหรือผ้าลายจก โดยมีลวดลายอยู่ตรงส่วนบนของตีนหรือเชิง ส่วนล่างสุดจะเป็นพื้นสีแดง และชาวไทยวนนิยมทอจกแบบกลับด้าน ด้านหลังของลายจะอยู่ด้านบนของพิม ต่างจากการจกของกลุ่มไท-ลาว ที่จะจกด้านบนของหน้าผ้า ซิ่นไทยวนมักเป็นผ้าฝ้ายมากกว่าผ้าไหม นอกจากผู้มีฐานะทางสังคมสูงจึงใช้ผ้าไหม (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, ๒๕๕๐ : ๕๘-๘๑)

การทอตีนจกสำหรับต่อเชิงผ้าซิ่นสตรีนี้นับเป็นศิลปะพื้นบ้านที่แสดงถึงความละเอียดประณีต มีความมานะพยายาม และรสนิยมของผู้เป็นเจ้าของ หรือผู้ทอเอง บางลายก็แสดงถึงเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นด้วยวิธีการจก ในอดีตผู้หญิงในล้านนานั้นจะต้องทอผ้าเป็น และจะมีซิ่นตีนจกอย่างน้อยหนึ่งผืนสำหรับนุ่งในงานพิธีสำคัญ (ทรงศักดิ์ ปรารังควัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสมแมน, ๒๕๓๓: ๗ - ๒๐)

กล่าวได้ว่า ผ้าทอมือของแต่ละชาติพันธุ์นั้น นอกจากจะประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน มีสีสันลวดลาย ตามคตินิยม ความเชื่อ และรสนิยมแล้ว ยังแสดงให้เห็นความแตกต่างของการทอผ้าตามพื้นที่ของประเทศไทยและอัตลักษณ์ของกลุ่มชน

วิธีการทอผ้าจก

การทอผ้า คือ การกระทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้าในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน แต่ละวิธีการทำลวดลายนั้นมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป

ผ้าจกเป็นผ้าที่มีชื่อมาจากวิธีการทอ ซึ่งสร้างลวดลายบนผืนผ้าโดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่ง

พิเศษเข้าไปเป็นช่วงๆ ไม่ติดกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า เริ่มจากใช้ไม้ ขนเม่น หรือนิ้วมือ ยกซ้อนเส้นด้ายขึ้นแล้วสอดใส่เส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปตามจังหวะของลวดลาย การผลิตผืนผ้าขึ้นในลักษณะปักผสมทอนี้ถ้าเป็นผู้มีความชำนาญ จะทำได้อย่างรวดเร็วเหมือนอาการฉกของงู จึงเรียกว่า “จก” ท้องถิ่นแต่ละแห่งมีวิธีการทอจกแตกต่างกันในรายละเอียด คืออาจจกจากทางด้านหน้า หรือด้านหลังของผ้าก็ได้ ตามความถนัดของผู้ทอ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐: ๙๐ - ๙๕)

วิธีการ “จก” เป็นการทอและปักผ้าไปพร้อมๆกัน เป็นการทอลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าเป็นช่วง ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า การกระทำโดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วแหลมๆค่อยทำลวดลายใหม่สอดสลับสีด้าย (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗: ๒๑)

เทคนิคการทอผ้าจก เป็นการทอลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วงๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า กระทำโดยใช้ไม้ปลายแหลมหรือขนเม่นหรือนิ้วมือ จกด้ายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดใส่ด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป คนบางกลุ่มใช้เทคนิคนี้ทำลวดลายบนผ้าโดยคว่ำหน้าของผ้าลงกับที่ (ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล และ แพทรีเซีย ซีสมแมน, ๒๕๓๓: ๒๑ - ๓๗)

กรรมวิธีการจก เป็นการสร้างลวดลายขณะทอด้วยการเพิ่มเส้นพิเศษเสริมโครงสร้างปกติที่เป็นเส้นพุ่งหรือมีเส้นพุ่งพิเศษแทรกมาเป็นช่วงๆ ตลอดความกว้างของผ้า การจกต้องใช้อุปกรณ์พิเศษเป็นวัตถุปลายแหลม ในอดีตใช้นิ้วผู้ทอแต่ต่อมานิยมใช้ขนเม่นด้วยการใช้ปลายแหลมของขนเม่นยกด้ายเส้นยืนเพื่อจะสอดด้ายเส้นพุ่งเข้าไป ลวดลายไปตามแนวขวางของผ้า เป็นลายที่เกิดจากสีสันของเส้นด้ายพิเศษ

นั่นเอง ด้ายแต่ละสีจะปรากฏอยู่เป็นช่วงๆ ตามแนวของเส้นพุ่งที่อยู่ในระดับเดียวกันจริงๆ การจกก็คือการปักด้ายสีต่างๆลงบนผืนผ้า ขณะกำลังทอทั้งนี้ถ้าดึงด้ายสีออก โครงสร้างของผ้าก็ยังคงอยู่ เพราะเป็นส่วนของจกเป็นเพียงแค่งานตกแต่ง มิใช่เป็นโครงสร้างจริงของผืนผ้า การทอทำได้สองวิธีตามความถนัดของทอและประเพณี ท้องถิ่นของชาวล้านนา เช่น ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ แพร่ นิยมทอคว่ำหน้าลง เป็นการทอจากด้านหลังของผ้า ผู้ทอจะไม่เห็นลวดลายจริง จนกว่าจะทอเสร็จดังนั้นผู้ทอจะต้องมีความชำนาญเรื่องการใช้สีและลวดลายมาก อีกทั้งต้องมีทักษะความจำดีเยี่ยมการทอลักษณะนี้ต้องเก็บปมด้ายให้สวยงามเรียบร้อยใช้ได้ทั้งสองด้าน อีกวิธีหนึ่งการทอด้านหน้าของผ้าผู้ทอจะเห็นลวดลายขณะทอแต่ไม่สามารถเก็บปมหลังได้ จนกว่าจะเสร็จ แล้วจึงเก็บด้ายภายหลัง (อติสรณ์ แก้วแดง, ๒๕๕๐ : ๑๓)

กล่าวได้ว่า ผ้าแต่ละผืนนั้น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันเนื่องมาจากกรรมวิธีการทอที่สร้างลวดลายแตกต่างกัน จึงนิยมเรียกชื่อตามวิธีการทอ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีเอกลักษณ์เฉพาะขึ้นอยู่กับความถนัดและความนิยมของกลุ่มชนผู้ผลิต อันสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิต และวัฒนธรรมประเพณีของสังคมนั้นๆ

กระบวนการสร้างสรรค์บทเพลง

การลงภาคสนามเก็บข้อมูลเชิงลึก โดยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และศึกษาถึงกระบวนการทอผ้าจก ตลอดจนภูมิหลังความเป็นมาในการทอผ้าไหมไทย เพื่อนำมาบูรณาการสร้างสรรค์เป็นบทลำนำและทำนองเพลง บนพื้นฐานศาสตร์และศิลป์ของการประพันธ์เพลงไทย

ประดิษฐ์ทำนองขึ้นใหม่ จากการสร้างแรงบันดาลใจและจินตนาการ ตามวิธีการทอผ้าไหมไทย อาศัยการเคลื่อนที่ทำนองเพลงให้สัมผัสและสัมผัส ภายในกรอบจังหวะ กรอบเทคนิคลีลาของเพลงไทย มาเป็นแนวทางในการปรุงแต่งให้เกิดความชัดเจนและสอดคล้องกับวิธีการทอผ้าจาก

ลักษณะทำนองเพลงสื่อถึงวิธีการทอผ้าจาก ยึดหลักเทคนิคการบรรเลง ทางของเพลง กระสวนจังหวะ และกระสวนทำนอง ให้สอดคล้องตามลักษณะการทอผ้า จินตนาการไปตามกรรมวิธีการทอผ้า ลักษณะรูปแบบและจินตมโนทัศน์ให้เห็นเป็นรูปธรรม สำเนียงตามอัตลักษณ์ถิ่น และอาศัยเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของเครื่องดนตรีพื้นบ้านเพื่อสื่อถึงอารมณ์เพลง ด้วยอัตราจังหวะสองชั้นและชั้นเดียวเป็นหลัก

การประพันธ์ทำนองเพลง

ทำนองเพลงผ้าจาก เป็นทำนองเพลงที่ประพันธ์แบบสร้างสรรค์ จินตนาการจากวิธีการทอผ้าจากในภาคเหนือ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากยังมีกลุ่มชนที่สืบทอดการทอผ้าจากอาศัยอยู่ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งที่ ธนาคารแห่งประเทศไทย (๒๕๔๘ : ๑๘๙-๑๙๐) กล่าวไว้ว่า ชาวไทยวนคือ พลเมืองของอาณาจักรล้านนาในอดีตมีประวัติการพัฒนามาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ วัฒนธรรมการแต่งกายชาวไทยวนในอดีตผู้ชายนุ่งผ้าต้อย ซึ่งเป็นผ้าโจงกระเบนแบบสั้นห้อยรั้งขึ้นไปสูงเหนือต้นขา เพื่ออวดลวดลายสักส่วนสตรีชาวไทยวนห่มผ้าสไบที่เรียกว่า ผ้าสะห้วยแล่ง และนุ่งผ้าซิ่นทอลายขวางตัว ถ้าเป็นผ้าซิ่นใช้ในโอกาสพิเศษจะทอจากผ้าประดับที่ตีนซิ่น ผ้าจกจึงเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยวน และ

ในปัจจุบันแหล่งทอผ้าจากของชาวไทยวนอยู่ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

การ “จก” มาจากคำว่า “จก” เป็นการควักเส้นไหมโดยใช้ขนเม่นหรือไม้ปลายแหลมสอดสลับไปตามความต้องการ ถ้าผู้ที่มีความชำนาญจะทำได้อย่างรวดเร็วคล้ายอาการฉกของงูท่างทำนองเพลงเลียนแบบวิธีการทอผ้าแบบจก

โครงสร้างทำนองเพลงผ้าจาก ประกอบด้วย ท่อน ๑ ท่อน ๒ และท่อน ๓

ท่อน ๑ แสดงถึงการขึ้นใหม่ทอให้เกิดเป็นผืนผ้า

ท่อน ๒ แสดงวิธีทอผ้าจาก

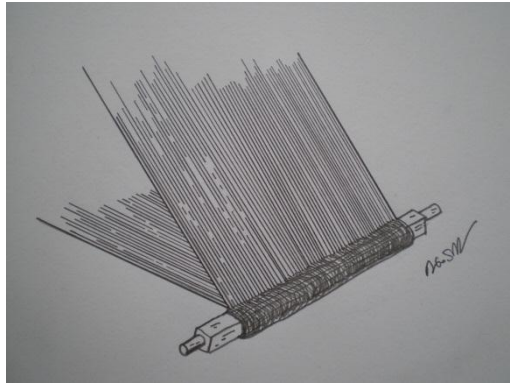
ท่อน ๓ ว่าด้วยลายผ้า

บันไดเสียง ทางเพียงออบน เป็นบันไดเสียงประธาน

บันไดเสียง ทางนอก ทางเพียงออล่าง ทางกลางแหบ เป็นบันไดเสียงรอง

ลักษณะการประพันธ์เพลงผ้าจาก เป็นเพลงที่มีสำนวนเป็นไปในลักษณะสำเนียงจีน ซึ่งสอดคล้องกับกลุ่มชนชาติไทโยนกหรือไทยวนที่ได้มาตั้งชุมชนอยู่ที่ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพลเมืองของอาณาจักรล้านนา และสมัยที่อาณาจักรล้านนารุ่งเรืองมีอาณาบริเวณกว้างขวางครอบคลุมไปถึงสิบสองปันนา ในสาธารณรัฐประชาชนจีน ในช่วงดนตรีพื้นเมืองเหนือบรรเลงเพื่อสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ถิ่น

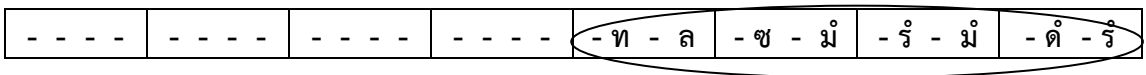
การดำเนินทำนองมีการใช้เทคนิคการทวัดหรือสะบัดเสียง เลียนแบบเทคนิคการทวัดเส้นไหมเสริม การบรรเลงลูกล้อ เหมือนการทอเส้นไหมล่อกันไปมาจนเกิดเป็นลวดลายสีเหลี่ยมขนมเปียกปูน นอกจากนั้นยังปรากฏรูปแบบจังหวะและรูปแบบทำนองที่สอดคล้องกับการทอผ้าจาก ตัวอย่างเช่น

ภาพการขึ้นไหมเส้นยืนสลับขึ้น-ลง

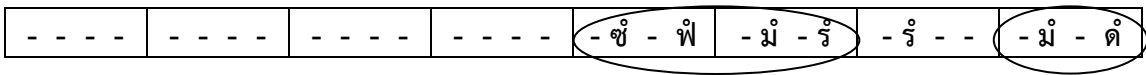
รูปแบบทำนองเพลงในการเคลื่อนที่จากเสียงต่ำไปสู่เสียงสูง และจากเสียงสูงลงมาสู่เสียงต่ำ เหมือนการขึ้นไหมเส้นยืนสลับขึ้น-ลง เพื่อทอให้เกิดเป็นผืนผ้า ดังตัวอย่างทำนองเพลง ท่อน ๑ ประโยคที่ ๓ วรรคที่ ๒ ดังนี้

การขึ้นไหมทอให้เกิดเป็นผืนผ้า (เส้นขึ้น)

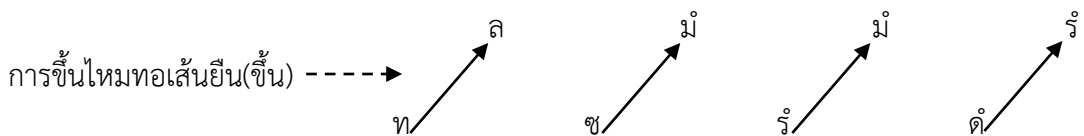
ตัวอย่างทำนองเพลง ท่อน ๑ ประโยคที่ ๔ วรรคที่ ๒ ดังนี้

การขึ้นไหมทอให้เกิดเป็นผืนผ้า (เส้นลง)

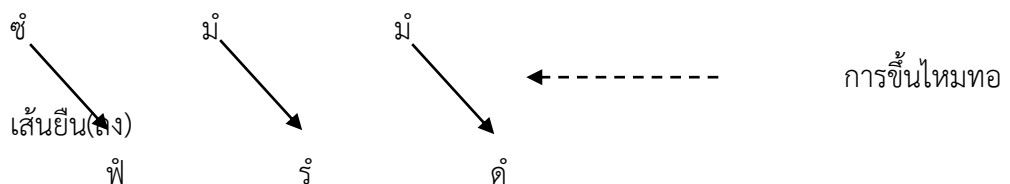

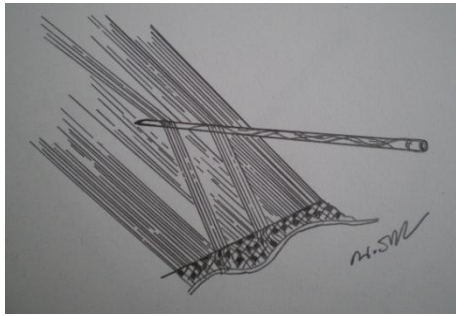
จากรูปแบบของทำนองเพลงดังกล่าวข้างต้นสามารถเขียนให้เห็นถึงทิศทางการเคลื่อนที่ของทำนองเพลง ดังนี้

ทำนองที่ ๑

ทำนองที่ ๒

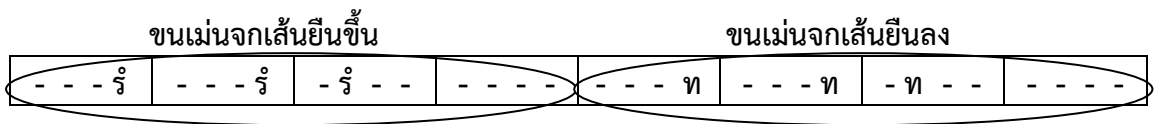

ภาพปลายขนเม่นจกบนเส้นยืน ขึ้น

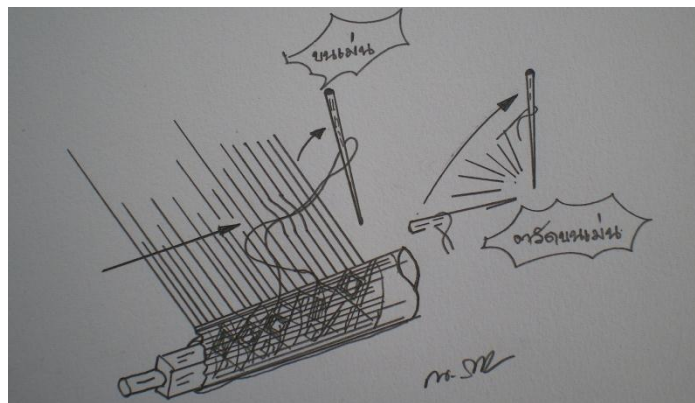
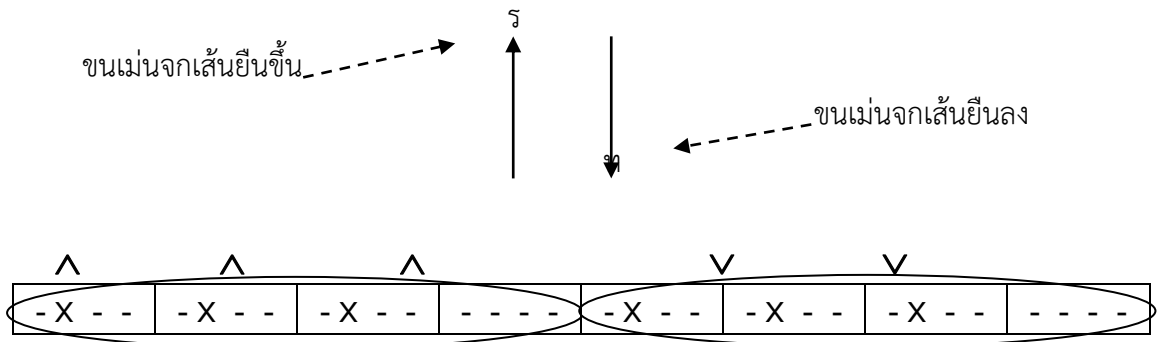

ภาพปลายขนเม่นจกบนเส้นยืน ลง

รูปแบบทำนองเพลงที่มีการลัดจังหวะ เสียงสูงซ้ำๆ และการลัดจังหวะเสียงต่ำซ้ำๆ เสมือนการใช้ขนเม่นจกเส้นยืนขึ้น และจกเส้นยืนลง อย่างรวดเร็วคล้ายการฉกของงู
ดังตัวอย่างทำนองเพลง ท่อน ๒ ประโยคที่ ๓ และประโยคที่ ๔ ดังนี้

จากรูปแบบของทำนองเพลงดังกล่าว สามารถเขียนเป็นทิศทางการเคลื่อนที่ของทำนองเพลงและกระสวนจังหวะได้ดังนี้

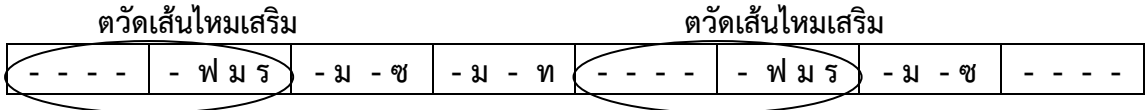

ภาพปลายขนเม่นคล้องเส้นไหมตวัด

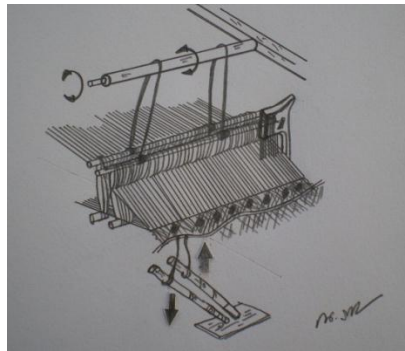
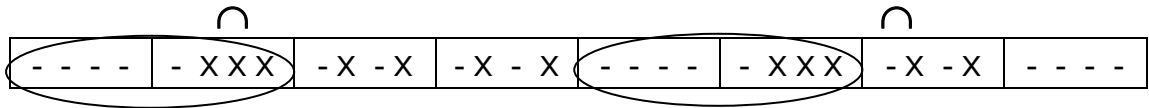

รูปแบบของทำนองเพลงที่มีการใช้ลูกสะบัด เหมือนการใช้ชนเม่นหรือนิ้ว ตรีศรไหม เสริม

ดังตัวอย่างทำนองเพลง ท่อน ๒ ประโยคที่ ๕ ดังนี้

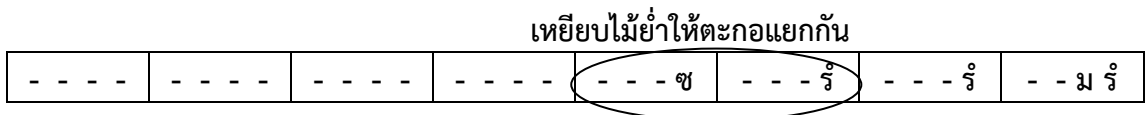
จากรูปแบบของทำนองเพลงดังกล่าว สามารถเขียนเป็นกระสวนจังหวะของทำนองเพลงได้ดังนี้

ภาพเหยียบไม้ยาให้ตะกอแยกออกจากกัน

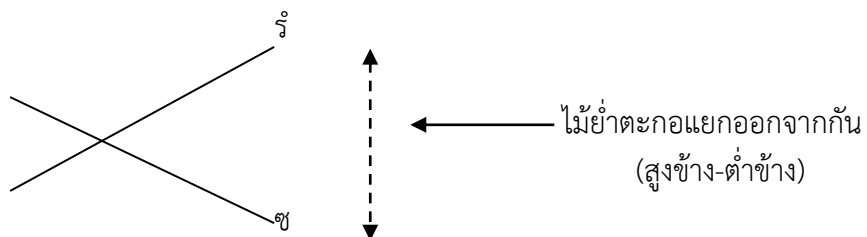
รูปแบบของทำนองเพลงที่มีลักษณะช่วงเสียงของตัวโน้ตต่างกัน คู่ ๕ เหมือนการเหยียบไม้ยาให้ตะกอแยกสูงต่ำต่างกัน

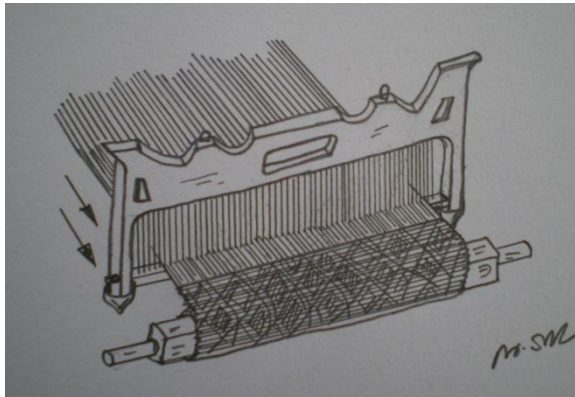
ดังตัวอย่างทำนองเพลงใน ท่อน ๒ ประโยคที่ ๗ วรรคที่ ๒ ดังนี้

รูปแบบของทำนองเพลงดังกล่าวสามารถเขียนให้เห็นทิศทางการเคลื่อนที่ของทำนองเพลงได้ดังนี้

ทำนองที่ ๑

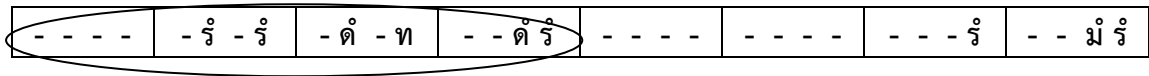

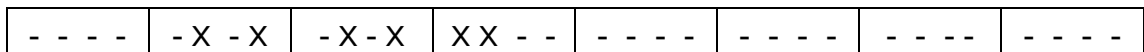
ภาพตีพื้มกระทบ

รูปแบบทำนองเพลงมีลักษณะจังหวะปกติและกระชับทำนอง เหมือนการกระทบพื้มที่มีช่วงจังหวะของการกระทบห่างบ้าง ถี่บ้าง
ดังตัวอย่างทำนองเพลง ท่อน ๒ ประโยคที่ ๗ วรรคที่ ๑ ดังนี้

กระทบพื้ม

จากรูปแบบของทำนองดังกล่าว สามารถเขียนเป็นกระสวนจังหวะของทำนองเพลงได้
ดังนี้

ภาพลายผ้าจก

(ที่มา: ลายผ้าจก, ๒๕๕๙: ออนไลน์)

บทสรุป

ดนตรีและการทอผ้าไหมไทย คือ ศิลปะที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ซึ่งสามารถสัมผัสได้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกและเหตุผล ดังนั้นการสร้างสรรคบทเพลงผ้าจากแสดงให้เห็นถึงการบูร

ณาการระหว่างดุริยางคศิลป์ไทยและหัตถกรรมไทย แสดงออกมาในรูปแบบของความงามและความไพเราะจากเสียงดนตรีซึ่งเป็นตัวกลางในการทำหน้าที่บอกเล่าเรื่องราวเป็นสำคัญ ก่อเกิดความหมายแทนวิธีการทอผ้าไหมไทย

บรรณานุกรม

- กรมช่างไหม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.silkthailand.com/articles/article๑.htm>.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **ผ้าไทย**. กรุงเทพฯ: ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๗.
- จิราภรณ์ เจริญเดช. **ผ้าไหม หนังสือในชุดภูมิแผ่นดินไทย**. กรุงเทพฯ: โอเอส พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๕.
- ทรงพันธ์ วรรณมาศ. **ความรู้เกี่ยวกับสิ่งทอ**. เชียงใหม่: โทนครัลเลอร์, ๒๕๔๙.
- ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แน่นหนา. **ผ้าล้านนา ยวน ลื้อ ลาว**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. **เงินตราล้านนาและผ้าไท**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้ง, ๒๕๔๐.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. **หอแสดงผ้าไทยพื้นบ้าน:เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๘.
- ปราณี เดชวิทยาพร. **นানাผ้าจากไท-ยวน**. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาพรินติ้ง, ๒๕๔๖.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. **สารานุกรม ผ้า เครื่องถักทอ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐.
- สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติ. **ไหมไทยสายใยแห่งแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒.
- อดิสรณ์ แก้วดวง. “ผ้าขึ้นไทลื้อบ้านศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย”. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะไทย**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.